

עשרה

משנה מגילה ד'

(ג) אין פורסין את שמע, ואין עוברין לפני התבה, ואין נושאים את פניהם, ואין קורין בתורה, ואין מפטירין בנביא, ואין עושין מעמד ומושב, ואין אומרים ברכת אבליים ותנחומי אבליים וברכת חתנים, ואין מזמנין בשם, פחות מעשרה. ובקרקעות, תשעה וכהן. ואדם, פיצא בהן.

תוספתא מגילה ג'

(ד) אין עושין מעמד ומושב פחות מעשרה, ואין מעמד ומושב פחות משבעה פעמים, ואין אומ' ברכת אבליים פחות מעשרה, ואין אבליים מן המנין, אין אומ' ברכת חתנים פחות מעשרה, וחתנים מן המנין. אומ' ברכת חתנים בין בסעודת אירוסין בין בסעודת נישואין,¹ בין בחול בין בשבת, ר' יהודה אומ' אם באו פנים חדשות אומ' ברכת חתנים, ואם לאו, אין אומ' ברכת חתנים.

מסכת סופרים י"ט. יא

... וכן אתה אומר בברכת חתנים ובברכת אבליים לפי שאין אומר שתי קדושות על כוס אחד ונהגו רבותינו לומר בבקר בברכת חתנים ובברכת אבליים על הכוס בעשרה ובפנים חדשות כל שבעה וכן בערב קודם סעודה:

גמרא מגילה כ"ג:

מה"מ אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן דאמר קרא {ויקרא כ"ב:ב} ונקדשתי בתוך בני ישראל כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה. מאי משמע דתני ר' חייא אתיא תוך תוך כתיב הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתוב התם {במדבר ט"ז:כ"א} הבדלו מתוך העדה. ואתיא עדה עדה דכתיב התם {במדבר י"ד:כ"ז} עד מתי לעדה הרעה הזאת מה להלן עשרה אף כאן עשרה. ואין עושין מעמד ומושב פחות מעשרה. כיון דבעי למימר עמדו יקרים עמדו שבו יקרים שבו בציר מעשרה לא אורח ארעא.

ואין אומרים ברכת אבליים וברכת חתנים (וכו'). מאי ברכת אבליים ברכת רחבה דא"ר יצחק א"ר יוחנן ברכת אבליים בעשרה ואין אבליים מן המנין ברכת חתנים בעשרה וחתנים מן המנין. ואין מזמנין על המזון בשם פחות מעשרה (וכו'). כיון דבעי למימר נברך לאלהינו בציר מעשרה לא אורח ארעא.

רמב"ם תפילה וברכת כהנים ח' ה

(ה) וכן לא יהיה אחד מברך ברכות שמע והכל שומעין ועונין אחריו אמן אלא בעשרה, וזה הוא הנקרא פורס על שמע. ואין אומרין קדיש אלא בעשרה, ואין הכהנים נושאים את כפיהן אלא בעשרה, והכהנים מן המנין. שכל עשרה מישראל הן הנקראין עדה, שנאמר "עד מתי לעדה הרעה הזאת" וכו' (במדבר י"ד:כ"ז), והיו עשרה, שהרי יצאו יהושע וכלב:

ר"ן על רי"ף מגילה י"ג:א'

ואין נושאים את כפיהם פחות מ'. דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וכתוב כה תברכו את בני ישראל אמור להם ובני ישראל עשרה משמע כדילפינן בגמרא לענין דבר שבקדושה מדכתיב ונקדשתי בתוך בני

¹ נוסח כ"י ערפורט - אומ' ברכת חתנים בין מן האירוסין בין מן הנישואין בין מן האירוסין בין בחול בין בשבת

ישראל ואע"ג דהוא יליף מדכתיב הבדלו מתוך העדה הזאת דאתיא תוך תוך דבר הלמד בגזירה שוה חוזר ומלמד בגזירה שוה ומיהו הני מילי כולהו אסמכתא דרבנן נינהו דסדר תפלה גופה דרבנן:

אוצר הגאונים חלק התשובות

ושלש ימים למשתח ואם נשאת לבחור מעונה ברכה שבעה ב' ושלשה ימים שמחה].	
נופא אמר רב נחמן אמר ליה חונא בר נתן תניא מניין לברכת	
חתנים בעשרה שנאמר ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פת.	
לו וברכת חתנים ג) בעשרה דאמר רב נחמן אמר ליה חונא חנא מניין לברכת	
חתנים שהוא בעשרה שנאמר ויקח (בעז) עשרה אנשים מזקני העיר.	
לח כל עדות נאמנות לישראל בעשרה וכו' עדות ברכת נשואין בעשרה שנאמר	
ויקח (בעז) עשרה אנשים (דריא פייט; מדרש תהלים מזמור צ"ב, טהורות בוכר ר"ד ע"א)	
למ תני ד' חתנים דאמרינן אלו חתנים אלו חתנים	

פנים חדשות

מועד קטן כא, א

תנו רבנן: אבל, שלשה ימים הראשונים אסור להניח תפילין. משלישי ואילך, ושלישי בכלל - מותר להניח תפילין. ואם באו פנים חדשות - אינו חולץ, דברי רבי אליעזר. רבי יהושע אומר: אבל, שני ימים הראשונים - אסור להניח תפילין, משני ושני בכלל - מותר להניח תפילין, ואם באו פנים חדשות - חולץ.

רש"י כתובות ז':

פנים חדשות – בכל יום שלא היו שם אתמול.

תוספות כתובות ז, ב

והוא שבאו פנים חדשות - אור"י דפנים חדשות אין קורא אלא בבני אדם שמרבים בשבילם השמחה יותר ושבת דחשבינן פנים חדשות דאמרינן באגדה מזמור שיר ליום השבת אמר הקדוש ברוך הוא פנים חדשות באו לכאן נאמר שירה התם נמי מרבין לכבוד השבת בשמחה ובסעודה.

רמב"ם ברכות ב'

(ט) בבית חתנים מברכין ברכת חתנים אחר ארבע ברכות אלו בכל סעודה וסעודה שאוכלין שם. ואין מברכין ברכה זו לא עבדים ולא קטנים. ועד כמה מברכין אותה, אם היה אלמון שנשא אלמנה, מברכין אותה ביום ראשון בלבד, ואם היה בחור שנשא אלמנה, או אלמון שנשא בתולה, מברכין אותה כל שבעת ימי המשתה: (י) ברכה זו שמוסיפין בבית חתנים, היא ברכה אחרונה משבע ברכות של נישואין. במה דברים אמורים, בשהיו האוכלים הן שעמדו וברכתי נישואין ושמעו הברכות, אבל אם היו האוכלין אחרים, **שלא שמעו ברכות נישואין בשעת נישואין, מברכין בשבילן** אחר ברכת מזון שבע ברכות, כדרך שמברכין בשעת נישואין. והוא שיהיו עשרה, וחתנים מן המנין:

רמב"ם זכ"יה ומתנה ז' א

מנהג פשוט ברוב המדינות שבזמן שישא אדם אשה משלחין לו רעיו ומיודעיו מעות כדי שיתחזק בהן על ההוצאה שמוציא במשתה, ובאים אותן הרעים והמיודעים ששלחו לו ואוכלין ושותין עם החתן בשבעת ימי המשתה או במקצתן, הכל כמנהג המדינה. ואלו המעות שמשלחין נקראין שושבינות, ואותן האנשים ששלחו לו המעות ואוכלין ושותין עם החתן נקראים שושבינים:

חידושי הרמב"ן כתובות ח, א

ופי פנים חדשות **שלא אכל שם** כל שבעת ימי המשתה, וכן הוא פי' רש"י ז"ל, וכדאמרינן לק' משכחת לה בפנים חדשות דלא הוה תמן מעיקרא, ובפ' אלו מגלחין אמרינן ואי באו פנים חדשות חולץ שפירושו דלא הוה תמן מעיקרא כלל, והא נמי דכוותה שאם בא שם אדם בשעת ברכה **שלא נכנס שם כל ימי המשתה** מברכין ז' ברכות ואף על פי שלא אכל שם עכשיו,

ונהגו העם לברך ז' בששי בשבת שהוא יום ראשון לנשואין במקומותינו ובשבת כשבאין מבית הכנסת, ויש מי שאומר שטעות הוא בידם שלא נאמרו דברים הללו אלא בסעודה אחר ברכת המזון כדאמרינן לק' כי תניא היא בבהמ"ז אבל לא בשעה שאין אוכלין, ומקצת החכמים מיחו ביד העם שלא לומר כן, ואין ראוי לעשות כן שמנהגם זה תורה היא וכן עיקר לפי שמצינו במס' סופרים כלשון הזה ונהגו רבותינו לומר בבקר ברכת חתנים על הכוס בעשרה ופנים חדשות כל שבעה וכן בערב קודם סעודה אלמא קודם סעודה מברכין אותה, ונראה שהיו נוהגין לשמח עמו בבקר ובערב קודם סעודה ומפני כך מברכין באותה שעה שכך אמרו בירושלמי מברכין ברכת חתנים בבית חתנים כל שבעה ר' ירמיה סבר מימר מפקין כלתא כל ז' פי' מחופתה להיות שמחין עמה ומשו"ה מברכין כל ז' א"ל ר' יוסי והא תנא ר' חייא מברכין ברכת אבליים כל ז' אית לך מימר מפקין מיתא כל ז' מה כאן מנחמין עמו אף כאן משמחין עמו מה כאן מזכירין אף כאן מזכירין פי' האבל והשמחה ובאותה שעה שהם מתכנסים לשמחו מברכין ז' ברכות שיש שם פנים חדשות,

ועכשיו לא נהגו אלא בשעת סעודה לפי שאין מתכנסין לשמח אותו אלא באותה שעה, אבל בששי בשבת ובשבת עצמה לפי שהחתן יוצא מביהכ"נ ומפקין כלתא מחדרה ונכנסין לחופה הם מברכין קודם סעודה שזו היא שמחה גדולה שמשמחין אותו העם, ואף על פי שבירכו בששי חוזרין ומברכין בשבת וסומכין להם בכך שאי אפשר שלא יהא בשבת אחד שלא היה שם אתמול, ואחרים אמרו שסומכין על מה שמצאו במדרש כיון שבא שבת באו פנים חדשות, וכך אומרים בתוספות, ואינו נכון בטעם.
עוד מפרשים בתוס' יום שבאו פנים חדשות (ביום) [כיום] ראשון ואפי' באו פנים חדשות בלילה מברכין לילה יום שבכל אותו היום פנים חדשות הן עד למחר, וזה נכון ומחזור.

חידושי הריטב"א כתובות ז, ב

אמר רב יהודה והוא שבאו פנים חדשות.

פירש"י ז"ל פנים חדשות שלא היו שם קודם לכן, ולקמן בשמעתין אמרינן פנים חדשות דלא הוו תמן מעיקרא שכן הגירסא בספרי דוקני, ובפרק אלו מגלחין (כ"א א') שאמרו ואם באו פנים חדשות חולץ הכי נמי מוכח התם [ד]פירוש פנים חדשות דלא הוו תמן מעיקרא,

ונראה דכל שלא היה שם בשעת שמחה כשמברכין ברכת חתנים ואף על פי שנכנס שם בשעת שמחה כמאן דלא הוה תמן מעיקרא כלל דמי, אבל ראיתי קצת מרבותינו שכתבו אם בא לשם אדם דלא הוה תמן מעיקרא כלל ולא נכנס שמה כל ימי המשתה מברכין שבע ברכות ואף על פי שלא אכל שם כלל עכשיו ע"כ, ואין זה נראה נכון,

ואחרים כתבו שאע"פ שהיה שם בשעת כניסה לחופה שברכו ברכת חתנים בשעת כניסה לחופה, +א"ה, נראה שחסר כאן. + ואף בשאר ימים אין חיוב בברכה בפנים חדשות בשעת סעודה אלא כל שמתאספין לשמח את החתן ואת הכלה בין בשעת אכילה בין שלא בשעת אכילה, וכן הוא במסכת סופרים כלשון הזה ונהגו רבותינו לומר בבקר ברכת חתנים על הכוס בעשרה ובפנים חדשות כל ז' וכן בערב קודם הסעודה ע"כ, ועכשיו נהגו שלא לברך אותה אחר כניסה לחופה אלא בשעת סעודה לפי שאין אנו מתאספים לשמחה אלא בסעודה, ומ"מ כל שהיה שם בשעת שמחה בברכת חתנים אינו פנים חדשות [מפני] [אף על פי] שלא היה שם בשעת סעודה, וזה נראה ברור, אלא שבמקצת מקומות נוהגין לעשות פנים חדשות למי שלא היה שם בשעת סעודה אפי' שהיה שם בשעת כניסה לחופה.

וכל שהוא פנים חדשות אף על פי שבא לאחר סעודה ולא אכל שם מברכין בשבילו ברכת חתנים, וכן הסכימו רבותינו.

ונהגו בקטלונא ומקומות אחרים כי בשבת כשיוצאין מבית הכנסת עם החתן מוציאין את הכלה בתוך העם ומכניסין את הכלה לחופה ומברכין שם ברכת חתנים ואף על פי שכבר ברכו בששי שמכו להן שא"א שלא יהא שם אחד שלא היה שם אתמול, ואף על פי שאין זו שעת סעודה אין בכך כלום כמו שכתבנו לעיל. ובתוס' אמרו

דשבת גופה חשיבא פנים חדשות כדאמרי' במדרש מזמור שיר ליום השבת כיון שבאה שבת אומר הקדוש ברוך הוא פנים חדשות באו לכאן אמרו לפני שירה.
ועוד כתבו בתוספות שאין קרוי פנים חדשות אלא כשבא לשם אדם חשוב דלא הוה תמן מעיקרא שראוי להרבות שמחה בשבילו, ואשה לאו בת הכי היא אף על פי שהיא חשובה שאין פנים חדשות אלא למי שראוי להמנות בעשרה של ברכת חתנים.

ועוד אמרו בתוספות הראשונות שיום שבאו פנים חדשות אפילו באו בלילה מברכין לילה ויום אף על פי שאינם שם עמהם, שפנים חדשות שבאו בלילה עשו כל היום ההוא כיום הראשון שמברכין לילה ויום כדאמרין לקמן יומא קמא בריך כולהו, ובתוספות האחרונות כתבו בהיפך כי אף על פי שבאו בלילה אינם פנים חדשות אלא לאותה סעודה בלבד ואף על פי שלא הלכו להם, ואין זה דומה ליומא קמא שהוא כולו ראוי לברכה ואפילו לאלמנה שאין לה פנים חדשות, +א"ה, כ"ה ברוב הכתבי יד, ועי' ברא"ש, ובשני כת"י אחד איתא שאין להם פנים חדשות אלא או יומא קמא או סעודה ראשונה, ובשטמ"ק איתא ואפילו לאלמנה שאין לה פנים חדשות אלא סעודה ראשונה. + אלא דדילמא יומא [קמא אינון] אלא סעודה ראשונה וכדאמרין בפסח ראשון (ל"ו א') יומא קמא לא תלושו לי בחלבא דבעי לומר סעודה ראשונה של לילה שהיא חובת מצוה, ומיהו היכא דלא אכלי ביומא קמא עד הלילה מברכין משום דלא גריעי מפנים חדשות כיון שעדיין לא אכלו בני חופה, ונראה דכולי יומא קמא מברכין ברכת חתנים אפי' עשו סעודה או שמחה הראויה לברכה כמה פעמים, ולענין פנים חדשות של שאר הימים דין הוא שיברכו בשבילם כל אותו היום כשלא הלכו להם אבל אם הלכו להם אין לברך שכבר הלכו להם הפנים, שכן לענין אבילות שבעודם שם חולץ תפיליו וכשהלכו להם אינו חולץ כדאמרין (מו"ק כ"א א') חולץ ומניח חולץ ומניח אפילו כל היום כולו, דאלמא לא מהנו פנים חדשות אלא היכא דאיתנהו התם, וכן דעת הרמב"ן ז"ל ועיקר, ואפילו בעלי התוספות ז"ל הסכימו כולם דשבת פנים חדשות הוא בין ביום בין בלילה דהא איכא כבוד לילה וכבוד יום וכדאיתא בפרק ערבי פסחים (ק"ה א'), ודבריהם ליודעים חן וכבוד, ולפי מה שכתבו לעיל אפילו בסעודת המנחה חשיב פנים חדשות דאכתי איתיה קמן לכבוד יום.

ונהגו כל העולם כי כשמברכין ברכת חתנים בסעודה שמסדרין אותן על כוס של ברכת המזון עצמו, אבל במסכת סופרים מפורש שמברכים ברכת המזון על כוס אחד ואחר כך מביאין לו כוס אחר ואומר עליו ברכת חתנים לפי שאין אומרים שתי קדושות על כוס אחד, וה"נ אמרינן בפרק ערבי פסחים (ק"ב א') למי שהיה אוכל ע"ש וקדש עליו היום כוס ראשון מברך עליו ברכת המזון והשני אומר עליו קדושת היום, ומפרש טעמא לפי שאין אומרים שתי ברכות על כוס אחד לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות ופרכינן עלה מיקנה"ז ופרכינן דלא דמי דקדושה ואבדלתא חדא מילתא היא וברכת המזון וקדושה תרי מילי נינהו, והכי נמי איכא למימר דברכת המזון וברכת חתנים תרי מילי נינהו, וכן כתב בעל העיטור ז"ל, וכן הדבר נראה אלא שלא נהגו כן, ויש לתת טעם למנהג דלא דמי ברכת המזון וברכת חתנים לברכת המזון וקדוש, דכיון שהמזון בא לאחר סעודה והיא הגורמת וברכת חתנים בא גם כן על הסעודה והיא הגורמת כחדא מילתא חשיבי, אלא שקשה הדבר לדחות מה שכתוב במסכת סופרים, ושמעתי שיש מקום בצרפת ובאשכנז שעושין כמסכת סופרים, ולפי מנהגינו יש מרבתינו בעלי התוספות ז"ל אומרים שאין לומר בפה"ג אלא לאחר גמר ברכת חתנים דבכל ברכת המזון בפה"ג בסופה, ואחרים כתבו וזהו העיקר כי סומך לברכת המזון אומר בפה"ג כדינו ומסדר עליו ברכת חתנים ובפה"ג עולה לו לכאן ולכאן, ולא חשיב ברכת חתנים הפסקה לברכת הנהנין כיון דכולהו מעין הכוס והוה ליה כיקנה"ז, וזה ודאי עיקר לפי המנהג שסבורים דברכת המזון וברכת חתנים חדא מילתא היא כיקנה"ז, אבל הדבר צ"ע.

תוספתא כפשוטה מגילה ג' עמ' 1183

וכן מוכח מדברי התוספתא שביהודה היו מברכין ברכת חתנים בסעודת אירוסין כל שבעה, ודווקא ר' יהודה מצריך פנים חדשות משום שהוא שונה משנת ר' אליעזר (עיין תוספתא זבחים ספ"ב ובבלי מנחות י"ח א') שמצריך פנים חדשות (ירושלמי ברכות פ"ג ה"א, ה' ע"ד, ומקבילה במו"ק פ"ג, בבלי מו"ק כ"א א') לענין חליצת תפילין. אבל בירושלמי לא נזכרו פנים חדשות כלל בין ביחס לברכות חתנים בין ביחס לברכות אבילים. ואמרו סתם (ירושלמי כאן פ"ג ה"ד, ע"ה סע"א, כתובות פ"א, כ"ה ע"א): תני אומרים ברכת חתנים כל שבעה וכו' תני ר' חייה אומ' ברכת אבילים כל שבעה, ולא הזכירו בשום מקום פנים חדשות (עיין בבלי כתובות ח' ב'). ומכאן שאף ברכת חתנים בבית האירוסין שביהודה מברכים כל שבעה. ועיין בהעמק שאלה לשאלות חיי שרה סי' ט"ז אות ח' שרצה לדייק מדברי השאלות ובה"ג שבבית האירוסין שביהודה אין מברכין כל שבעה,

אלא בשעת האירוסין בלבד. וכאן מוכח שמברכין ברכת חתנים בין בסעודת נישואין ובין בסעודת אירוסין, ואפילו אם ארס וברך לפני השבת מברכין ברכת חתנים בבית האירוסין בסעודת שבת. וכן משמע מדברי התוספתא שבבית חתנים לאו דווקא, אלא בכל מקום בסעודת נישואין מברכין ברכת חתנים, ואפילו שלא בבית החופה, עיין מאירי כתובות, עמ' 34 ואילך, שו"ת או"ז ומהר"מ ב"ב, הוצ' רי"ז כהנא סי' תס"ג ובהערות שם. ועיין שו"ע אה"ע סי' ס"ב ס"ק י' ומפרשים שם. ומדברי ר' יהודה כאן שמצריך פנים חדשות משמע שהוא חולק על כל דברי הת"ק, ובין בחול ובין בשבת אינו מברך ברכת חתנים בלי פנים חדשות. וכבר העיר הרי"א איסרלין בתוספת ירושלים אה"ע סי' ס"ב ס"ק ח' על התוספתא כאן שממנה משמע שאפילו בשבת צריכים פנים חדשות. ובאמת המנהג שבשבת אין צריך פנים חדשות הוא, כנראה, מנהג שהונהג בראשונה ע"י ר"י הזקן ע"פ המדרש שנאמר שם על שבת "פנים חדשות באו לכאן". עיין בתוספות כתובות ז' ב' ד"ה והוא, במנהיג, צ"ב ע"ב, סי' קי"ב, וביתר באור בפירושו למס' כלה, עמ' ט' בשם: וקבלתי מרבתי בצרפת, ועיין בהערה ל"ז שם שציין לכמה מן הראשונים שמביאים אגדה זו. ועיין במחז"ו, ריש עמ' 591, ובשו"ת או"ז ומהר"מ ב"ב הוצ' כהנא סי' תס"ב. ועיין במאירי כתובות, ריש עמ' 37, שציין למדרש תהלים מזמור ליום השבת (עיי"ש פצ"ב, ובהוצ' בובר, עמ' 404). ורב הא"י גאון לא ידע כלל ממנהג זה, עיין אוה"ג, עמ' 28, סי' פ"ט. ובשבה"ל השלם ח"ב ("הסגלה" של רמ"ז חסידה חמ"ח, עמ' 142) מביא את דעת החולקים על ר"י הזקן, ומעיד שראה חלוקים בדבר זה, זה אומר בכה, וזה אומר בכה, ושאל את ר' אביגדור כהן צדק, והשיב לו כדברי ר"י הזקן, ומטעם המדרש הנ"ל. ובחידושי הרמב"ן כתובות ח' א' סד"ה וכתב עלה: ואינו נכון בטעם. ועיין בשו"ת הרשב"ש סי' תל"ד. וביחס לפנים חדשות, עיין בשיטות שהביא במאירי כתובות, עמ' 36, בשו"ת הר"א בן הר"מ, הוצ' הרא"ח פריימן זצוק"ל סי' פ"ו, עמ' 132, שם סי' ק"י, עמ' 198, ובהערות שם ושם. ועיין בשו"ת הרמ"ע מפאנו סי' מ' ובשו"ע אה"ע סי' ס"ב ס"ק ח'.

אלא שדווקא מטעם זה שאפשר ללמוד מן התוספתא כאן כמה הלכתא גברותא, ומ"מ לא הביאוה הראשונים, הרי שחשבוה למשבשתא, ואין ללמוד ממנה כלום הלכה למעשה, אלא לענין פירוש גרידא.

שבע ברכות

ריטב"א כתובות ח'.

ולענין ברכת אשר ברא היכא דליכא פנים חדשות דעת רבתי דהא מברכת חתנים היא ובעיא עשרה ובעיא חופה אבל בתוס' אומרים דכיון דלא בעי פנים חדשות אף היא לא בעיא חופה ולא עשרה כדאמר' בסמוך מכאן ואילך אפשי שמחה בעלמא הוא מברך שהשמחה במעונו ואשר ברא אלמא הדדי נינהו ובענין זה דליברכו באפשי שמחה בעלמא וכן עיקר ואף על פי שמניתם ברכה אשר ברא בכלל ברכת חתנים ואמרין שמברכין ברכת חתנים בעשרה אין התלמיד קורא ברכת חתנים אלא כשאומרים כל שבעה ברכת חתנים כדאמרין לעיל מברכין ברכת חתנים כל שבעה אמר ר"י והוא שבאו פנים חדשות והדין רהטא בסוגיא דלעיל דאחד בתולה ואחד אלמנה טעונה ברכה הלכך נהי דברכת אשר ברא חשובה מכלל ברכת חתנים והיא חלק ממנו לא הוצרכו עשרה ולא חופה אלא באומר כל הברכות כשם שלא חייבו בהם פנים חדשות ומיהו מפני שהיא מברכת חתנים אין לאומרם אלא ז' וכדאמרין בסמוך מז' ועד תלתין מברך שהשמחה במעונו כלומר שהשמחה במעונו לבד וכן אין לומר ברכת אשר ברא אלא כשיש שם חתן וכלה אבל שהשמחה במעונו אע"ג דליתניהו לתרוייהו כחדא כיון דאיכא חדא מנייהו וכדאמר' מקמה הלולא דמשתמע ליכא אלא ארוס לחוד ואותם שמוליכין לכלה ממקום למקום אי איכא חופה בדרך במקום מברכין ברכו' בפנים חדשות ואי לא לא מברכין אלא שהשמחה ואשר ברא ואע"ג דאיכא פנים חדשות וכן עיקר:

רמב"ם אישות י'

(ג) וצריך לברך ברכת חתנים בבית החתן קודם הנישואין, והם שש ברכות, ואלו הן, ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם שהכל ברא לכבודו, ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם יוצר האדם, ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד ברוך אתה י"י יוצר האדם, שוש תשיש ותגל עקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה ברוך אתה י"י משמח ציון בבניה, שמח תשמח ריעים אהובים כשמחך יצרך מקדם בגן עדן ברוך אתה י"י משמח חתן וכלה, ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר ברא

ששון ושמחה חתן וכלה גילה ורינה אהבה ואחוה שלום וריעות מהרה י"י אלהינו ישמע מערי יהודה ומחוצות ירושלים קול ששון קול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלות חתנים ממשחה ונערים מנגינתם ברוך אתה י"י משמח חתן עם הכלה:

(ד) ואם היה שם יין, מביאין כוס של יין, ומברך על היין תחילה, ומסדר את כולם על הכוס, ונמצא מברך שבע ברכות. ויש מקומות שנהגו להביא הדס עם היין, ומברך על ההדס אחר היין, ואחר כך מברך השש.

ספר מצוות גדול עשין סימן מח

אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו, וגורס רב סעדיה ובצלם דמות תבניתו, והתקין לו ממנו בנין עדי עד ברוך אתה ה' יוצר האדם,

שיטה מקובצת כתובות ח'.

ג"ה אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו. פירוש בצלמו שהוא צלם דמות תבניתו של אדם כי לגבי קב"ה אומר צלם שהוא לשון הראוי להאמר על צורה בלא גוף ועל דבר שאין רשות לעין לשלוט לתפוס מראות ועל האדם שהוא גוף אומר תבנית שאינו נאמר לעולם אלא על דבר שאינו רוחני כדכתיב תבנית כל רומש באדמה. הריטב"א ז"ל: וכן כתב מרנא ורבנא הרב הגדול מהר"ר דוד נ' אבי זמרא ז"ל וז"ל יש לדקדק דבשלמא צלם הוי מלה דקה אבל תבנית היא מלה גסה ולא שייך לאומרה אלא בדבר חומרי לא בהקב"ה לכך יש מי שמחק הגירסא ויש ליישב דברי רבינו תבניתו על האדם חוזר כלומר ובצלם דמות הבורא יתברך תבניתו של האדם ע"כ. ואף על פי שיש קצת חילוק ביניהם בפ"י הברכה הכל עולה לענין אחד:

חדושי הגר"ח כתובות ז, ב

ברכת חתנים

הרמב"ם (פרק י' מהלכות אישות הי"ב) כתב דבנשא אלמנה משמחה ג' ימים, ולגבי ברכת חתנים (פ"ב מהלכות ברכות ה"ט) כתב דמברך כל ז' ימי המשתה ע"ש. וקשה איך אפשר שהולך בשוק למלאכתו ומברך. וביאור שיטת הרמב"ם הוא דדין ברכה בבית חתנים ודין שמחה הם שני דינים נפרדים, דדין שמחה היינו מה שחייב לשמחה תלוי בדידה, אם היא בתולה או בעולה, ודין הברכה אינו תלוי בזה כלל ובין אם הוא בחור והיא אלמנה או אם הוא אלמן והיא בתולה, לעולם הזמן לברכה שבעה ואפילו היכא דכלו ימי השמחה כגון בבחור שנשא אלמנה דאינו משמחה אלא ג' ימים מ"מ מיקרי בית חתנים כל ז', ומתבאר זה ג"כ ממה שכתב (בהלכות אישות שם הי"ג) דיש לו לאדם לישא נשים רבות וכו' ומברך ברכת חתנים לכולם כאחת אבל לשמחה צריך לשמוח עם כל אחת שמחה הראויה לה וכו', הרי דלדין ברכה מברך רק בז' ימים ראשונים דמיקרי בית חתנים, אף על גב דהחיוב שמחה הוא אח"כ לכל אחד לחוד משום הדין דאין מערבין שמחה בשמחה.

והנה בפנים חדשות שיטת התוספות (כתובות דף ז' ע"ב ד"ה והא) דשבת מיקרי ג"כ פנים חדשות, משום דהוא אפוזי שמחה, והיינו דלשיטתם דברכות תלוי בשמחה, ע"כ גם שבת דאפוזי שמחה הוא דינו כפנים חדשות, אבל הר"מ (בהל' ברכות שם הי") כתב דהדין של פנים חדשות הוא כל אותם שלא שמעו ברכת נישואין בשעת נישואין דמברכים בשבילם כדרך שמברכים בשעת נישואין, ולא התנה כלל הענין שירבה סעודה בשבילו. ועוד משמע מהרמב"ם שהחיוב חל על כולם ביחד שכתב (שם ה"ט) דעבדים וקטנים פטורים מברכה זו. [א"ה, ע"ע בחידושי הגר"ז ענינים על הש"ס - בסוף ח"י הגר"ז סוטה - סי' יח]. (מהגר"ז זצ"ל)

ספר הישר (חלק התשובות) סימן מה - תשובת ר"ת לרבנו משולם

ה. (בענין ברכת אירוסין ונישואין). עוד אחת מעט היא שהרגילו לעשות ברכת אירוסין ונישואין על כוס אחד. וע"ז יש תימה שהרי בבית חתנים נתקנה ברכת חתנים, וברכת אירוסין בבית אירוסין והואיל ובשני מקומות נתקנו א"א לכולם ובעל כרחינו אם על כוס (א') נתקנו שתי כוסות הם, ואם בלא כוס נתקנו הבא לעשותם על הכוס שתי כוסות יש לו לעשות כנגד תקנתם בשני מקומות ולא לעשותם שתי קדושות על

כוס אחד, מידי דהוה אקידושה ואבדלתא והכי שפיר טפי, ואף על גב דלא מצינו כוס בתלמוד אלא אמרינן בריך שית יש לנו לתפוס דרך הישרה הואיל ונהגו כוס ורב יהודאי הנהיגו. ועוד כי בברכת אירוסין היא בסקילה ובברכת נישואין היא בחנק והוא כניסת חופה. ומנהג נאה שהנהיגו רבינו שלמה בדורו להסתלק ולהתעסק בשום דבר לעשות הפסק בין ברכת אירוסין לנישואין, וימצא כתוב במחזור שתיקן הנדיב ר' שמחה שיש בו פיר' רוב דברים מסדר ר' עמרם והלכות גדולות ורבינו שלמה ושאר גאונים, ומצוי הוא ברוב מקומות. ולדידן מזיגת כוס שני ושפיכת כוס ראשון ושתייתו הוי הפסק. ...

ספר הישר (חלק התשובות) סימן מז - תשובת רבנו משולם

ז. (בענין ברכת אירוסין ונישואין בכוס אחד). בברכת אירוסין ונישואין בכוס אחד אמרתי לפני רבינו אליהו שאין מנהג במלכותנו כי אם בכוס אחד ודנתי בפניהם ובפני כל חכמי פריש. ועשו כן מטעם יקנה"ז שהם ב' קדושות על שני ימים ומאחר ששם קדושה על שניהם מחזיקין בקדושה אחת וחיבורם בכוס אחד. ומסתברא מדתיקנו בכוס אחד שאסור לאומרם בב' כוסות דקמברך בפה"ג ברכה שאינה צריכה. דאי איתא דשתי ברכות מענין אחד יכול לאומרן בב' כוסות, ממאי היו דוחקין (פשוטא) האמוראין לחלוק חד אמר ינה"ק וחד אמר יקנה"ה והוה ליה לברך הבדלה בפני עצמו וקידוש בפני עצמו. אלא מסתברא דעיקר מצוה לעשותן בכוס אחד הואיל ומענין אחד הוא. ואם אתם רוצים לעמוד במנהג בב' כוסות תהא כרצונכם. וודאי אם הייתם נוהגים כרבינו שלמה להפסיק ולהסתלק ולעסוק בענין אחר ולקרות בכתובה ואח"כ ברכת נישואין, זה היה יפה מכלם, אבל בזה אחר זה לברך ולשתות ולברך אין זה נכון כל עיקר. ואפי' על דבר פשוט, אם הייתי יודע שאתם מקפידים כ"כ, לא הייתי אומר כלום. כמו שאמרו רבותינו אפי' ביעתא בכותחא לא לימא איניש במקום רביה. והם לא אמרו אלא ג' פרסאות כנגד מחנה ישראל ורבותינו שונין אפי' מאה פרסאות כל פרבנצא עד רמרוג. ומאחר שהם רוצין לשנות כך, אניח חכמי התלמוד מגמרא ואלמוד משנתם וכן למאה וכן לאלף. כי אתם רבותי ואין לי לפרש כלום עד שאשכור שליח לבא עדיכם ולידע אם תסכימו לדברי על הגירסות. ודבר ארוך הוא איני יכול לענות על כלם. אך בזה עמדתי שלא מחקתי ספר מעולם אלא שונה אני גירסא שלכם, ולאחר כן מראה אני להם הגירסא שלי. ויש שכותבין אותה בקונטרס. באחת לבדה אשיב עליה שמצאתי מחוק בכל ספרי צרפת ... אעפ"כ כזאת וכזאת יבא לי אם דברתי שום דבר שלא כהוגן. וכן בדין שאתה רבי מובהק ואני תלמידך משלם בכ"ר נתן:

ספר הישר (חלק התשובות) סימן מח - תשובת רבנו תם

ח. (בדין ברכת אירוסין ונישואין על כוס אחד). ועל מה שכתבת שדנת לפני קציני פריש על ברכת אירוסין ונישואין והודו לך, לא יפה עשו אפילו לדברך. שאתה מודה שמנהג רבינו שלמה, שתיקן להסתלק כמעט, יפה מכלם, והם תלמידי ינהגוהו ותנהיגוהו ותניח את שלך כמו שהנחת בשביל הרב מנהג עירך בקריאת המוספין. ואותו טעם יקנה"ז שכתבת כי מענין אחד הם כמו כן ברכת אירוסין ונישואין, הלא זה דברי שאמרתי שאתה נותן טעמים בלא ראיות אלא מדעת הכרס ואין בהם ממש. שקידוש והבדלה חובת הלילה הן וקודם אכילה, אבל ברכת המזון והבדלה היכא דאית ליה ב' כוסות מפזרן, וכ"ש ברכת אירוסין ונישואין דהוה כברכת המזון וקידוש דמפזרן, ויותר חלוקין מהן דזה בבית חתנים וזה בבית אירוסין, וזה בחנק וזה בסקילה, זה מותר במועד, וזה אסור במועד. ובמס' סופרים מפרש שעושין בב' כוסות לפי שאין אומרין שתי קדושות על כוס אחד והן עיקר, ותוספתות וברייתות הרבה ממנה בתלמוד ורוב מנהגנו על פיהם כגון ויחל בתענית שלנו ופרשת מוספין וברכת מפטיר. וכמו שיש בשאר תוספתות ובמשנת זרעים דברים שאין אנו נוהגין על פיהם ואפילו בתלמוד שלנו, כמו כן במסכת סופרים. אך בדברים שאנו נוהגין על פיהם אנו צריכין להחזיק, והכופר בה הרי זה מין. שכך שנינו ואפילו דקדוק אחד מדברי סופרים ולפי שהיא עיקר הוסיפו בה פרושים מתלמוד ירושלמי ומשלנו לכתוב כמנהגנו גבי שתי כוסות בקידוש החודש וכן לברכת חתנים ולברכת אבלים לפי שאין אומרין שתי קדושות על כוס אחד וכו' ונהגו לעשות ברכת אירוסין שחרית וכו' מכלל דהיכא דלא נהגו בשתי כוסות נמי עושין הוי נביא לבב חכמה שהסכים לשמועה. ורב יהודאי אנישואין כתב כוס. ומה שכתבת למה לא תיקנו ב' כוסות ביקנה"ה, תימה גדולה כתבת, כי כל התלמוד המדבר בכוס בפסחים ובעירובין שמוכיח שבקושי מוציאין כוס כדמשני דלמא איקלע ליה כוס וכל מאי דהוה ליה אכיל ליה כל התקנות, שתקנו לפי רוב העולם, ורוב אין להם כוס כדמוכיח כולה שמעתא. ודוק ותשכח.

ספר מגן אבות (למאירי) ענין ה

נהגנו ג"כ בכל גלילותנו מימות הגאונים והרבנים שהיו שם מימי קדם, שכל שהאירוסין והנשואין באים כאחד מברכים ברכת אירוסין וברכת נשואין על כוס אחד. ואף זו כשראו אותם התלמידים כן, נעשו מתמיהים עלינו וצווחו עלינו משמועת מברכים ברכת חתנים בבית חתנים וברכת האירוסין בבית האירוסין, (כתובות ז' ב) וכן מדין מצות חבילות חבילות (פסחים ק"ב ב).

נמתי להם בני, מה החרדה אשר חרדתם אלינו? ומה מצאתם בנו עול? התחשבו שנעלמה שמועות ברכות ארוסין וברכת חתנים מאבותינו ומרבתינו הגדולים? וכן צער גלגול חבילות. אלא הוי יודעים שבימי רבותינו היה מנהגם לקדש בשעת השדוכין וליתן זמן כפי המותנה, או מן הסתם שנים עשר חדש לבתולה ושלישים יום לאלמנה ואמרו ע"ז מברכין ברכת חתנים בבית חתנים ר"ל במקום שנכנסה לחופה, אבל בבית האירוסין ר"ל בשעת קדושין אין מברכין בו שבע ברכות אלא בבית /ברכת האירוסין לבד, אחר שאינה שעת חופה. וזהו שהקדימו ברכת חתנים לברכת אירוסין, כלומר מברכין שבע ברכות בשעת החופה, אבל לא בשעת אירוסין. ואם ללמד שאין מברכין אותם כאחד, היה לו להקדים ברכת אירוסין, והיה לי לומר מברכין ברכת אירוסין בבית האירוסין וברכת חתנים בבית חתנים, וכן אמרו למעלה ממנה בריתא אחרת, מברכין ברכת חתנים בבית חתנים, ר' יהודה אומר אף בשעת אירוסין מברכין, וביהודה שנו כדי שיהא לבו גס בה, כלומר שביהודה נהגו ליחד החתן והכלה בשעת אירוסין ולבא עליה מיד, והיחוד היה להם במקום חופה להתר ביאה זו, אף על פי שלא לשם נישואין היתה אלא מפני גזירות השמים ואונסין שהיו שם, על דרך מה שאמרו תבעל להגמון תחלה והיו מכונים להכניס אהבה ביניהם עד שאם ח"ו יארע שום אונס תהא אהבת הארוס חקוקה בלבה ולא תבעל לשום אדם ע"י פתוי אלא באונס גמור. וע"ד שאמרו (סנהדרין כ"ב ב) אין אשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי. ומתוך כך תקנו לברך שבע ברכות אף בשעת אירוסין אחר ברכת אירוסין מיד בחופה כל דהו, מפני שכלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה (ברי ש מסכת' כלה), ומעתה הוא הדין בכל מקום שנוהגין להיות האירוסין והנשואין כאחד שעושין כן, ובחופה שאנו רגילין אחר ברכת אירוסין לעטף על ראשו מצנפת הכלה ושניהם תחת הטלית, ואין ספק שעל כוס אחד היו מסדרים את הכל. וכן הדין בכל מקום שנוהגים כן, שלא אמרו בשנוי מקום ובשנוי כוס אלא לפי הרגיל בזמנם שהיו מקדשין בזמן אחד ובבית אביה, ונושאים בזמן אחר ובבית הבעל, אבל כל שהדבר נעשה כאחד, אף הוא נעשה על כוס אחד, ובזו קדושין ונשואין נעשין כאחד, שהחופה נעשית בעיטוף מצנפת הכלה על ראש החתן.

ומה שהם באים לחלוק על כוס אחד משום חבילות חבילות אין זה כלום. מידי דהוה אקדושה ואבדלתא שמסדרים אותם על כוס אחד ביקנה"ז ומפני שקדוש והבדלה שניהם באים לענין אחד, והוא קדושת שבת, ואף קידושין וחופה שניהם לדבר אחד נתכוננו ואין לחופה שום עיקר בלא קידושין וגמר קידושין היא אעפ"י שגדולי צרפת כתבו בה מראש תני קטלא אשתני כסא, מילי דבדיחותא נינהו. דהא קידושה ואבדלתא אשתני ליה טפי, דמלאכה בשבת בסקילה וביום טוב בלאו, ולא אשתני כסא. ועוד שהרי בכל מקום נוהגים לסדרם בברכת המזון הן ביום ראשון לכלם, הן בשאר ימים לפנים חדשות, או ברכת אשר ברא אף בלא פנים חדשות, וכל שכן שברכות חתנים חלוקות מברכות המזון יותר משל ברכת אשר ברא אף בלא פנים חדשות, וכל שכן שברכות חתנים חלוקות, אלא שהדברים ברורים כשיטתנו, כל זמן שיהיו האירוסין והנישואין בזמן אחד כמנהג שלנו.

ואחר כן ע"י גלגול זה, הגידו לי בשם אותו הרב שהיה מנהיג לחתום בברכת אירוסין ברוך אתה השם מקדש ישראל, ולא היה חותם בה ע"י חופה וקידושין, והשיבותי להם, כמה רב גבורינו שאתם דורשים ומוסיפים וגורעים להחליף את הגירסאות ולשנותם למה שתמצו, והלא סוגיית ברורה בראשון של כתובות (דף ז' ב) מאי מברך וכו' וחותם בה מקדש ישראל ע"י חופה וקידושין. וכן הוא במסכת כלה (פ"א) ואף מן הסברא אין נראה כדבריכם שמקדש ישראל משמע בקדושת כלל המצות, ואין זו חתימה מעין פתיחה, אלא צריך לחתום בחתימה שמעין פתיחה והוא קדוש עריות, וזו ודאי ע"י חופה וקדושין היא. ומ"מ אח"כ מצאתי הגירסא שלהם בחתימה זו בהלכות הרב אלפאסי ז"ל ספרדיות, אלא שעל כל פנים הדברים נראים כשיטתנו ומן הטעם שכתבנו.

נישואין שכינה

בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשת ויצא פרשה סח

ר' יודן בר' סימון פתח א-להים מושיב יחידים ביתה וגו' (תהלים סח ז) מטרונה שאלה את ר' יוסי לכמה ימים ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, אמר לה לששת ימים, מאותה שעה מהו עסוק, אמר לה יושב הוא ומזווג זיווגים איש לאשה ואשה לאיש, אמרה לו אם הדבר קשה יכולה אני לעשותו, הלכה זיווגה ונתנה זו לזה וזה לזו, לאחר ימים הלכו אותם המזווגים והכו זה את זה וזו את זה, וזו אומרת איני נוטלת זה וזה אומר איני נוטל זו, [אמר לה אם הדבר קל בעיניך קשה הוא לפני הקדוש ברוך הוא כקריעת ים סוף מה טעם א-להים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות], אמר ר' ברכיה כלשון הזה השיבה יושב ועושה סולמות מעלה לזה ומוריד לזה הה"ד כי אלהים שופט זה ישפיל זהה ירים (שם/תהלים/ עה ח), [ויש שהולך אצל זיווגו ויש שזיווגו בא אצלו, יצחק זיווגו בא אצלו שנ' וישא עיניו וירא והנה גמלים באים (בראשית כד סג), יעקב הלך אצל זיווגו שנ' ויצא יעקב].

מדרש אגדה (בובר) ויקרא יב, ב

ד"א אשה כי תזריע אמר ר' יהודה ברבי סימון שתי יריכות של אשה נעשין כשתי אבנים, כדי שיהיה בה כח שתהא יולדת, מנין שכן כתוב (וראיתם) [וראיתן] על האבנים (שמות א טז). אמר ר' מאיר **מעשה נסים הקדוש ברוך הוא עושה עם התינוק הזה כקריעת ים סוף** היאך עד שלא תלד היא מושכת דמים, ומשהוא יולדת הדמים מסתלקים לשדיים ונעשה חלב, והתינוק יונק מחלב ומתגדל:

משנה תענית ד'

וכן הוא אומר, צְאִינָה ורְאִינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בְּמֶלֶךְ שְׁלֵמָה בְּעֶטְרָה שְׁעֶטְרָה לֹא אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתָנָתָהּ וּבְיוֹם שְׂמֻחַת לְבָבָהּ (שיר השירים ג' י"א). **בְּיוֹם חֲתָנָתָהּ, זֶה מִתֵּן תּוֹרָה**. וּבְיוֹם שְׂמֻחַת לְבָבָהּ, זֶה בְּנֵן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שְׂיִבְנָהּ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. אָמֵן.

סוטה יז, א

דריש ר"ע: איש ואשה, זכו - **שכינה ביניהן**, לא זכו - אש אוכלתן.

ספר החילוקים בין בני מזרח ומערב סימן כח

א"מ מברכין <את> החתן בשבע ברכות, ובני א"י בג'.